

Summary

Konopelskyi V.Y. Area of social rehabilitation in criminal and executive establishments of the closed type : separate aspects of the legislative adjusting.
– Article.

The basis of realization of departure's progressive system of punishment is observance of corresponding principles of the criminally-executive legislation. The essence of this system consists of changes in departure's conditions of punishment, depending on behavior of the condemned person, interrelation of a legal status of the condemned person with degree of his correction during punishment departure.

Innovation in criminal executive legislation is establishing order and conditions of custody in different departments within one penitentiary body.

Key words: penalty, social rehabilitation, penal institutions, rehabilitation station, prisoner

УДК 343.222.4

І.І. Митрофанов

**РОЛЬ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ПРАВОВІДНОСИН У МЕХАНІЗМІ
РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Реалізація кримінальної відповідальності особи, яка визнана обвинувальним вироком суду винною у вчиненні злочину, є надзвичайно важким та багатограним процесом, що має особливий механізм. Вивчення проблем такого механізму передбачає принципове розширення традиційного предмета науки кримінального права. Встановлення узгодженості у взаємодії окремих «блоків» механізму реалізації кримінальної відповідальності, визначення їх ефективності вимагають виходу теоретичної думки за межі змісту власне юридичних норм і звертання до емпіричних даних, які можна почерпнути тільки у реальній правовій дійсності. Розширення звичайного предмета дослідження збільшує ймовірність того, що внаслідок цього вчений отримає нові висновки.

Науковці, які досліджували проблеми реалізації кримінальної відповідальності (Л.В. Багрій-Шахматов, Ю.В. Баулін, Я.М. Брайнін, В.О. Глушков, В.К. Грищук, М.П. Карпушин, В.І. Курляндський, Т.О. Леснієвські-Костарева, М.О. Огурцов, В.В. Похмелкін, О.І. Санталов, М.О. Стручков, А.Н. Трайнін, В.М. Хомич, О.О. Чистяков, С.Д. Шапченко, С.С. Яценко та інші), взагалі оминули увагою питання механізму реалізації такої відповідальності. Уведення в науку нових понять, як правило, спричиняє необхідність критичного перегляду думок, поглядів і навіть концепцій реалізації заходів відповідальності у сучасному кримінальному праві.

З огляду на це механізм реалізації кримінальної відповідальності в цій роботі досліджується як складова механізму кримінально-правового впливу й одночасно в єдності всіх своїх специфічних блоків та стадій. Такий підхід до розгляду вищевказаних проблем дозволить розкрити зміст основної функції кримінального права як соціального інституту юридичного захисту законних інтересів і прав особи, суспільства і держави та відновлення соціальної справедливості.

Таким чином, метою цієї статті є вироблення науково обґрунтованого підходу до вивчення основних аспектів механізму реалізації кримінальної відповідальності та ролі кримінально-виконавчих правовідносин у забезпеченні його «безперебійної роботи».

Для початкового (стартового) «блоку» механізму реалізації кримінальної відповідальності необхідні такі елементи: 1) введення кримінально-правової норми в дію; 2) юридичний факт чи фактичний склад; 3) індивідуально-правове регулювання. Елементом стартового блоку таке регулювання стає за необхідності владної організуючої участі уповноваженого на те органу чи посадової особи на початку чергового циклу реалізації тієї чи іншої кримінально-правової норми. Така необхідність в основному обумовлюється невизначеністю обов'язкових юридичних фактів, потребою доказування виниклих кримінальних правовідносин, що вимагає залучення кримінально-процесуальних норм, та складністю самого блоку правовідносин. Реалізація кримінально-правових норм, пов'язаних із встановленням кримінальної відповідальності, та норм, що регулюють її застосування, не може по-справжньому розгорнутися, поки компетентним органом чи посадовою особою не прийнятий акт індивідуального правового регулювання у встановленій процесуально-процедурній формі.

Основним «блоком» механізму реалізації кримінальної відповідальності є «блок» кримінально-правових відносин. При цьому правовідносини слід розглядати не тільки як єдиний канал реалізації кримінально-правових норм, але й кримінальної відповідальності особи, визнаної винною у вчиненні злочину. Крім того, правовідносини є засобом індивідуального впливу на поведінку людей [1, с. 106-107, 123] та своєрідним інструментом переведення загальних моделей поведінки в площину конкретних проявів поведінки, тобто суб'єктивних прав і юридичних обов'язків для суб'єктів кримінального права. Все це дає підстави стверджувати про те, що правовідносини належать до механізму реалізації кримінальної відповідальності, причому вони розглядаються нами як його «серцевина».

Функціонування кримінальних правовідносин неможливе без кримінально-процесуальних та кримінально-виконавчих правовідносин. Це пов'язано з тим, що правоустановча спрямованість норм кримінально-процесуального законодавства дозволяє встановити кримінально-правові відносини разом з юридичними фактами (діяннями, що містять всі ознаки складу злочину, передбаченого КК України), що були підґрунтям для їх виникнення. Установлення ж кримінальних правовідносин визначає вирішення питання про можливість і необхідність застосування матеріально-правових санкцій, тобто приведення в дію механізму реалізації кримінальної відповідальності, що вимагає «підключення» до блоку правовідносин кримінально-виконавчих правових відносин. Юридичним фактом для виникнення останніх відповідно до статті 4 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) є вирок суду, що набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування.

Проблема правового регулювання відносин у сфері виконання покарань привертає до себе увагу вітчизняних дослідників, серед яких можна виділити

І.Г. Богатирьова, А.О. Галає, С.К. Гречанюка, С.В. Зливка, О.Г. Колба, А.Х. Степанюка, С.Я. Фаренюка та інших. Однак роль кримінально-виконавчих правовідносин у механізмі реалізації кримінальної відповідальності й досі не з'ясована.

При цьому нам необхідно розкрити не тільки сутність цього питання, а й з'ясувати систему правових відносин, які беруть участь у розглядуваному механізмі. О.В. Філімонов та В.Д. Філімонов справедливо визначають такі основні групи кримінально-виконавчих правовідносин:

1) правовідносини, що виникають на підставі норм, які регулюють: діяльність установ виконання покарань (далі – УВП): а) з питань виконання покарання; б) щодо застосування до засуджених засобів виправлення; в) зі створення умов для виправлення засуджених, г) відносно звільнення засуджених від покарання і надання їм соціальної допомоги; г) щодо розгляду питань організації виконання покарання у виді позбавлення волі;

2) правовідносини, що виникають на підставі норм, які регулюють поведінку засуджених: а) при здійсненні УВП діяльності з виконання покарання; б) у процесі застосування до засуджених засобів виправлення; в) при створенні УВП умов, необхідних для виправлення засуджених; г) при їх звільненні від покарання і при наданні їм допомоги в процесі звільнення від покарання; 5) у процесі вирішення УВП питань організації виконання покарання.

3) правовідносини, що виникають на підставі норм, які регулюють взаємодію УВП і засуджених щодо запобігання та розв'язання виникаючих між ними конфліктів [2, с. 324–325].

Однак ця система кримінально-виконавчих правовідносин не є вичерпною, оскільки, як правильно вказує І. Г. Богатирьов, самі ці відносини розглядаються у різних аспектах [3, с. 68]. Так, до вказаної системи не потрапили правовідносини між особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, та кримінально-виконавчими інспекціями, які також беруть участь у реалізації кримінальної відповідальності.

У зв'язку з обмеженим обсягом цієї роботи ми розглянемо три групи кримінально-виконавчих відносин. Відразу слід вказати, що правовідносини першої групи виникають під впливом соціальної потреби держави у виправленні засуджених та відновлення соціальної справедливості, правовідносини другої групи – під впливом соціальної потреби засуджених у забезпеченні здійснення ними наданих їм прав і свобод.

Усі перераховані правовідносини забезпечують законодавчу можливість УВП досягнути мети покарання, передбаченої ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України (далі – КК), а також відновити соціальну справедливість, порушену вчиненням злочином. Правовідносини, що виникають на підставі норм, які регулюють діяльність УВП і поведінку засуджених у процесі звільнення останніх з установ виконання покарань і надання їм необхідної допомоги, не тільки визначають завершальний момент виконання покарання, а й спрямовані на досягнення ще однієї сформульованої у ч. 2 ст. 50 КК України мети покарання – запобігання вчиненню засудженими нових злочинів.

Кримінально-виконавчі правовідносини здатні досягти мети покарання лише у їх сукупності, у взаємодії, оскільки окремо жодні з них не в змозі цього зробити. Блок правовідносин, що виникають на підставі норм, які регулюють діяльність адміністрації УВП, взаємодіє з блоком правовідносин, що регулюють поведінку засуджених, шляхом взаємопроникнення в процес регулювання тих самих суспільних відносин і шляхом доповнення своїм регулюванням регулювання іншої групи правовідносин [2, с. 327].

Правові відносини, що становлять розглядувані групи кримінально-виконавчих правовідносин, пов'язані з іншими і метою покарання. Так, правовідносини, що виникають на підставі норм, які регулюють діяльність УВП з виконання покарання і застосування засобів виправлення, поєднані з відновленням соціальної справедливості, порушеної вчиненим злочином, виправленням засуджених і запобіганням новим злочинам причинним зв'язком. Правовідносини, спрямовані на створення умов для виконання покарань і застосування засобів виправного впливу, поєднані з результатом застосування покарання функціонально залежністю.

Правовідносини, що регулюють організацію виконання покарання (процесуальні правовідносини), забезпечують реалізацію всіх інших правових відносин для досягнення загальної мети – захисту інтересів особи, суспільства і держави через створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими, як цього вимагає ст. 1 КВК. Залежно від мети, що досягається під час дії кожної групи правовідносин, вони, забезпечуючи організацію їх виконання, пов'язуються з результатом реалізації кримінально-виконавчих норм причинним або функціональним зв'язком.

З точки зору теорії детермінізму в такому разі йдеться про функціональну детермінацію, яка розкриває сутність структурно-функціонального підходу до вивчення різних рівнів дії кримінально-виконавчих відносин. Такий підхід дозволяє пізнати усі взаємозв'язки структури і функцій правовідносин при русі правової матерії від юридичної моделі до конкретної поведінки суб'єктів. Так, при виконанні покарання у виді позбавлення волі правовідносини, що виникають на підставі норм, які регулюють виконання покарань, не можуть привести до мети покарання без правовідносин, що регулюють застосування засобів виправлення. Ті й інші правовідносини не можуть бути реалізовані без правовідносин, що виникають на підставі норм, які регулюють умови виконання покарань і застосування засобів виправлення. Разом з цим усі ці правовідносини не будуть втілені в життя без правовідносин, що виникають на підставі норм, які регулюють діяльність з організації виконання покарання. Сукупність усіх виникаючих у процесі виконання покарань кримінально-виконавчих правовідносин покликана забезпечити «безперебійну роботу» механізму реалізації кримінальної відповідальності особи, визнаної винною у вчиненні злочину.

Зазначені відносини виникають на підставі кримінально-виконавчих норм, які мають забезпечити реалізацію політики України у сфері виконання покарань.

Ця політика, її завдання, основні принципи і форми здійснення повинні бути науково обґрунтованими і спрямованими насамперед на захист прав, свобод і законних інтересів осіб, суспільства і держави. Вона має характеризуватися стабільністю та незалежною від не завжди обґрунтованих управлінських рішень та діяльності відповідних органів держави. Саме тому основні завдання і принципи кримінально-виконавчої політики повинні бути законодавчо оформлені. Практичне значення нормативного закріплення основних завдань і принципів кримінально-виконавчої політики, що покликана визначати найбільш гострі, хворобливі реакції держави на протиправну поведінку осіб, пов'язані з подальшою реалізацією кримінальної відповідальності, полягає в тому, що вони набувають характеру загальнообов'язковості, а також, що дуже важливо, відкритості. Як приклад такого підходу, може служити Закон України «Про вищу освіту», в якому стаття 3 має назву «Державна політика у галузі вищої освіти», а у ч. 2 цієї статті визначаються принципи державної політики у галузі вищої освіти [4].

Законодавець закріпив основні положення політики держави у сфері виконання покарань у різних статтях Кримінально-виконавчого кодексу (статті 1, 5 тощо). Утім, необхідно визнати такий стан правового закріплення стратегії, основних завдань і напрямів політики України у сфері виконання покарань, форм і методів її реалізації незадовільним.

Отже, розглядаючи кримінально-виконавчу політику України як різновид загальної політики держави, що є системою політико-правових відносин, юридичних норм, ідей, поглядів у сфері виконання покарань, які реалізуються в напрямках, формах і способах діяльності її суб'єктів у галузі виконання покарань, нами акцентується увага на подальших наукових розробках цього правового феномена. Це пов'язано з тим, що від рівня її здійснення залежить досягнення мети реалізації кримінальної відповідальності та завершення виконання завдань кримінального та кримінально-виконавчого права в цілому.

Література

1. Ткаченко Ю.Г. Методологические вопросы теории правоотношений / Ю.Г. Ткаченко. – М. : Юрид. лит., 1980. – 176 с.
2. Филимонов В.Д. Правоотношения. Уголовные правоотношения. Уголовно-исполнительные правоотношения : монография / В.Д. Филимонов, О.В. Филимонов. – М. : ЮрИнфоР-Пресс, 2007. – 335 с.
3. Богатирьев И.Г. Кримінально-виконавче право України : підручник / І.Г. Богатирьев. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 352 с.
4. Про вищу освіту : Закон України від 17 січня 2002 року № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.

Анотація

Митрофанов І.І. Роль кримінально-виконавчих правовідносин у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. – Стаття.

Реалізація кримінальної відповідальності особи, яка визнана винною у вчиненні злочину, є надзвичайно важким та багатогранним процесом, що має особливий механізм. Вивчення проблем такого механізму передбачає принципове розширення традиційного предмета науки кримінального права.

Розширення звичайного предмета дослідження збільшує ймовірність того, що внаслідок цього вчений отримає нові висновки.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, механізм реалізації кримінальної відповідальності, кримінальна політика, кримінально-виконавча політика.

Summary

Mytrofanov I.I. A role of criminally-executive legal relationships in the mechanism of realization of criminal responsibility. – Article.

Realization of the criminal liability of the person which was recognized as a guilty, is extremely difficult and many-sided process. It has the special mechanism. Studying of such problems provides basic expansion of a traditional object of science of the criminal law.

Expansion of a usual research object increases probability of creation the new conclusions by sciences.

Key words: criminal liability, the mechanism of criminal responsibility, criminal policy, criminal executive policy.

УДК 343.8

В.М. Пальченкова

СПЕЦИФІКА ПРАВОВИХ ФОРМ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

Сьогодення України характеризується укріпленням та поширенням громадського контролю на ті сфери державної діяльності, котрі ніколи не були відкриті для нього у колишньому СРСР. Так, приміром, реформування кримінально-виконавчої системи (далі – КВС) супроводжується одночасним запровадженням загальноприйнятої у демократичних державах «системи цивільного контролю за нею». Отже, питання про правові форми реалізації громадського контролю за діяльністю КВС є обґрунтованим і актуальним, оскільки сучасна українська держава і суспільство намагаються побудувати правову державу, а вона не можлива без створення дієвої системи контролю з боку суспільства над системою виконання кримінальних покарань.

При розгляді форм реалізації громадського контролю за КВС необхідно використовувати теоретико-методологічний арсенал, що вироблений представниками теорії держави (точніше, теорії державного контролю і нагляду [1]. Треба відзначити, що теорія правових форм державного контролю в літературі розроблена достатньо ґрунтовно [2, с. 23; 3, с. 113; 4, с. 235]. У зв'язку з цим нема